

بررسی تاثیر سرعت بارگذاری بر برخی خصوصیات مکانیکی بافت و هسته دو رقم متداول میوه زیتون

ثمانه لواسانی^۱، اکرم غفاری^۲

۱- کارشناس ارشد مهندسی مکانیک ماشینهای کشاورزی، مدرس دانشگاه غیرانتفاعی آفاق ارومیه و

عضو باشگاه پژوهشگران جوان دانشگاه آزاداسلامی واحد ارومیه

۲- کارشناس ارشد مهندسی مکانیزاسیون کشاورزی، دانشگاه فروسی مشهد

Sa_lavasani@yahoo.com

چکیده

یکی از مشخصات مهم محصولات کشاورزی حساسیت در مقابل آسیب و خسارت است که به مقاومت و خواص بیولوژیکی آنها بستگی دارد. مشخصه های فیزیکی و مکانیکی محصولات کشاورزی از مهم ترین پارامترها در طراحی سیستم های درجه بندی، جابه جایی، فراوری، بسته بندی و... می باشند. در این تحقیق برای تعیین خصوصیات مکانیکی بافت و هسته زیتون (نیرو و انرژی بیشینه، تغییر شکل بیشینه، چغرمگی و میزان سفتی)، از دستگاه آزمون مواد (کشش-فشار SMT5) بر روی دو رقم متداول میوه زیتون (ماری و روغنی) در سه سطح سرعت بارگذاری (۲۵، ۵۰ و ۷۵ میلی متر بر دقیقه) استفاده شد. نتایج آزمون فشاری و استخراج خواص مقاومتی نشان داد که نوع رقم، اثر معنی داری در نیرو و انرژی بیشینه بافت و هسته زیتون در سطح احتمال ۱٪ و در چغرمگی در سطح احتمال ۵٪ دارد. اثر سرعت بارگذاری بر نیروی بیشینه در سطح احتمال ۱٪ و در انرژی بیشینه در سطح احتمال ۵٪ بر بافت و هسته میوه زیتون معنی دار شد که این رفتار نشان دهنده سختی میوه های زیتون در سرعت های بالاتر است. نتایج مقایسه میانگین نشان داد که با افزایش سرعت بارگذاری میزان نیرو و انرژی بیشینه افزایش می یابد. بیشترین مقدار انرژی بیشینه برای بافت و هسته ای رقم روغنی و به ترتیب (۹۸/۹۴ و ۴۰۵/۸۵۷ میلی ژول) به دست آمد. بیشترین چغرمگی هسته زیتون در سرعت بارگذاری ۷۵ میلی متر بر دقیقه با مقدار ۰/۲۲۸ میلی ژول بر میلی متر مکعب به دست آمد. رابطه رگرسیونی بین سرعت بارگذاری و انرژی بیشینه با ضریب تبیین بالا ($R^2=0/98$ ، $E_{max} = -6/403v^2 + 39/648v + 18/894$) نشان داد که با استفاده از سرعت بارگذاری می توان میزان انرژی مصرفی برای بافت میوه زیتون را پیش بینی کرد.

کلمات کلیدی: آزمون فشاری شبه استاتیک، خصوصیات مکانیکی، سرعت بارگذاری، میوه زیتون

مقدمه

زیتون متعلق به تیره الناسه، جنس الئا و گونه اروپئا می باشد که در اوایل بهار شروع به گل دادن می کند. در اواخر تابستان میوه سبز رنگ آن به ثمر می رسد و در اواخر پاییز یا موقع برداشت میوه، رنگ آن به کلی تیره است [درویشیان، ۱۳۷۵]. سطح باغات زیتون در کشور حدود ۹۵۰۰۰ هکتار می باشد که در استان های زنجان (۱۰۰۰۰ هکتار)، گیلان (۵۴۰۰ هکتار)، قزوین (۳۲۵۰ هکتار) و بقیه به صورت باغات جدیدالاحداث در راستای طرح ملی زیتون در سطح کشور پراکنده است [موسسه استاندارد ایران، شماره ۶۴۱۴].

با توجه به تولید روز افزون زیتون و درآمد ارزی که از تجارت روغن آن حاصل می شود ضروری است برای مکانیزه کردن عملیات کاشت، برداشت و فرآوری آن پژوهشهای گسترده ای در کشور انجام شود. برای ارتقا فناوری

و بهینه سازی ماشینهای پس از برداشت لازم است در ابتدا خواص فیزیکی و مکانیکی محصولات مورد ارزیابی و بررسی قرار گیرد. اطلاعات مرتبط به خواص فیزیکی و مکانیکی زیتون بسیار اندک می باشد. با این همه به برخی از مطالعات انجام شده در این زمینه اشاره می شود.

[حزبای و همکاران، ۱۳۸۷] در تحقیقی به بررسی برخی خواص مهندسی میوه و هسته زیتون پرداختند. [Agar et al., 1999] زیتون های رسیده ارقام آسکلانو، مانزانیلو، میژن و سوینالو را به منظور ارزیابی فیزیولوژی پس از برداشت، در دو حالت انباری؛ ۵ درجه سانتیگراد به مدت ۸-۶ هفته در انبار سرد و در ۲۰ درجه سانتیگراد به مدت ۲ هفته در شرایط معمولی نگهداری کردند. [Georget et al., 2001] نشان دادند که در آزمون کشش، پوست میوه زیتون مقاوم تر از گوشت میوه بوده و تغییر شکل پذیری آن نسبت به گوشت به مراتب کمتر بوده و هم زمان با رسیدن میوه، استحکام پوست و گوشت میوه رقم هوجی بلانکا کاهش یافته در حالی که در رقم دورا استحکام پوست افزایش و استحکام گوشت میوه کاهش نشان داد. [Nanos et al., 2002] شرایط انبارداری پیش از فراوری زیتون های رومیزی ارقام کانسرولیا و چوندرولیو را بررسی کردند. [Ghamari et al., 2003] تحقیقاتی در زمینه تعیین مشخصات فیزیکی دو رقم زیتون به نام زیتون زرد و روغنی انجام دادند. [Saglam et al., 2005] در تحقیقی به تعیین برخی خصوصیات فیزیکی و اصطکاکی دو رقم میوه زیتون (آیوالیک و ممجیک) پرداختند. [Akbarnia et al., 2007] با مطالعه چهار رقم رایج زیتون در ایران، مقاومت شکست، مقاومت خردشدن نهایی و مقاومت له شدن هسته دانه زیتون را بر اساس دو فاکتور نوع رقم و درجه رسیدگی اندازه گیری کردند.

[Kilickan et al., 2008] در تحقیقی به تعیین خواص فیزیکی و مکانیکی میوه زیتون در رقم گملیک تحت بار فشاری پرداختند و گزارش نمودند که نیروی شکست، انرژی شکست و درصد تغییر شکل برای هسته و میوه زیتون با افزایش اندازه و نسبت تغییر شکل افزایش یافته و بیشترین نیروی شکست و درصد تغییر شکل در طول محور طولی گزارش شد. [Desoukey et al., 2010] در پژوهشی به بررسی تغییرات خصوصیات فیزیکی و شیمیایی رقم روغنی میوه زیتون در طی رسیدگی میوه پرداختند.

از آنجا که عوامل مختلفی از قبیل عوامل بیولوژیکی، عوامل زیست محیطی، شرایط و روش کاشت، داشت، برداشت و نوع انبارداری بر خواص مختلف محصول تولیدی تاثیر می گذارند لذا تعیین این خواص جهت کاربرد در طراحی ماشین آلات مخصوص فرآیندهای پس از برداشت از قبیل درجه بندی، جداسازی، بسته بندی حمل و نقل، صادرات، فرآوری در کارخانجات و مفید می باشد. این تحقیق از آن جهت ضرورت دارد که تاکنون پژوهش جامعی در این زمینه، به ویژه در داخل کشور انجام نگرفته است. بر این اساس هدف از تحقیق حاضر عبارت است:

- ۱- بررسی تاثیر سرعت بارگذاری و نوع رقم بر برخی خصوصیات مکانیکی بافت و هسته میوه زیتون از قبیل (نیرو و انرژی بیشینه، تغییر شکل بیشینه، چغرمگی و میزان سفتی).
- ۲- تعیین بیشترین و کمترین مقادیر پارامترهای مکانیکی اندازه گیری در بین ارقام.

مواد و روشها

نمونه های مورد استفاده در این تحقیق (ارقام ماری، روغنی محلی) از ایستگاه تحقیقاتی زیتون تهیه و پس از برداشت، بلافاصله به آزمایشگاه خواص فیزیکی و مکانیکی محصولات کشاورزی منتقل شد. قبل از انجام آزمون فشاری، خواص فیزیکی شامل حجم، جرم، رطوبت و قطر تمام نمونه ها اندازه گیری شد. با استفاده از کولیس دیجیتالی

با دقت ۰/۰۲ میلی‌متر، ابعاد زیتون‌ها اندازه‌گیری شدند. با استفاده از سه قطر اصلی، ضریب کرویت (معیاری برای توصیف شکل میوه) و قطر میانگین هندسی آنها با روابط زیر به دست آمد.

$$\Phi = \frac{\sqrt[3]{abc}}{a} \quad \text{و} \quad D_g = \sqrt[3]{abc} \quad (۱)$$

که در آنها: Φ ؛ ضریب کرویت و D_g ؛ قطر میانگین هندسی می‌باشد.

جرم نمونه‌ها با ترازوی دیجیتالی با دقت ۰/۰۰۰۱ گرم اندازه‌گیری شد. چگالی هر دانه از زیتون از رابطه ذیل بدست می‌آید [Mohsenin et al., 1986].

$$\rho_f = \frac{M_a}{M_a - M_w} \times \rho_w \quad (۲)$$

که در آن: ρ_f ؛ چگالی هر دانه زیتون (g/cm^3)، M_a ؛ جرم محصول در هوای آزاد (gr)، M_w ؛ جرم محصول در آب (gr) و ρ_w ؛ چگالی آب در محیط آزمایشگاه (g/cm^3) است که برابر ۱ گرم بر سانتی متر مکعب در نظر گرفته شد.

به منظور تعیین رطوبت اولیه میوه‌های زیتون، تعداد ۱۰ عدد از هر رقم میوه و از هریک قطعه‌ای به ضخامت معین جدا گردید و در اجاق آزمایشگاهی (memmert 500)، در دمای ۱۰۵ درجه سلسیوس به مدت ۲۴ ساعت قرار داده شد و در انتها درصد رطوبت نمونه‌ها بر پایه تر با رابطه ذیل محاسبه گردید [Liebanes et al., 2006].

$$M_w = \frac{W_w}{(W_w + W_d)} \times 100 \quad (۳)$$

که در آن: M_w ؛ میزان رطوبت بر پایه تر بر حسب درصد، W_w ؛ وزن آب موجود در ماده به گرم و W_d ؛ وزن ماده خشک موجود در ماده به گرم می‌باشد.

برای تعیین خواص مکانیکی میوه از دستگاه آزمون مواد (SMT-5) ساخت شرکت سنتام و از لودسل ۵۰۰ کیلوگرم نیرو طی آزمونهای فشاری تک محوری بر روی دو رقم، در سه سطح سرعت روی نمونه کامل زیتون در پنج تکرار انجام گرفت. در تمام آزمایشات عامل بارگذاری (صفحه‌ای تخت) با سه سرعت (۲۵، ۵۰ و ۷۵ میلی‌متر در دقیقه) به سمت پایین حرکت و در این حالت زیتون کامل تحت یک بار پیوسته که متناسب با مقاومت بافت زیتون افزایش می‌یافت، قرار می‌گرفت. نمونه‌های زیتون در پایدارترین حالت به نحوی روی فک ثابت قرار داده می‌شد که قطر بزرگ عمود بر جهت بارگذاری قرار گیرد. نیروی بیشینه بر حسب نیوتن بطور عینی از بالاترین نقطه منحنی نیرو-تغییر شکل برای بافت و هسته میوه زیتون بدست آمد. همچنین تغییر شکل بیشینه که در اغلب موارد منطبق بر تغییر شکل نیروی بیشینه بود بر حسب میلی‌متر به دست آمد. برای محاسبه انرژی با برازش معادله چند جمله‌ای درجه سه با منحنی نیرو-تغییر شکل و سپس انتگرال‌گیری از معادله مربوطه تا نقطه نیروی بیشینه بافت استفاده شد. به همین ترتیب، چگرمگی از نسبت انرژی بر حجم نمونه‌های مورد آزمایش بدست آمد. میزان سفتی بر حسب نیوتن بر میلی‌متر از تقسیم نیروی بیشینه بر تغییر شکل بیشینه محاسبه گردید.

نتایج و بحث

برای تحلیل نتایج حاصل از آزمون فشاری از آزمایش فاکتوریل بر پایه طرح کاملاً تصادفی استفاده گردید. تجزیه تحلیل داده‌ها به کمک نرم افزار SPSS.14 انجام شد. نتایج نشان داد که رقم ماری نسبت به رقم روغنی

محلی دارای رطوبت بیشتری در زمان برداشت و دارای حجم کمتری می باشد (جدول ۱). این نتیجه بر روی خصوصیات مکانیکی حاصل از آزمون فشاری بر روی پارامترهای اندازه گیری شده می تواند تاثیرگذار باشد.

جدول ۱- میانگین و انحراف معیار خواص فیزیکی دو رقم زیتون

نوع رقم	قطر میانگین هندسی (mm)	ضریب کرویت	حجم (cm ³)	چگالی (gr/cm ³)	رطوبت (%)
ماری	۱۴/۱۳۲±۱/۷۰۵	۰/۷۹۵±۰/۰۵۱	۱/۵۵۲±۰/۰۶۸	۱/۱۷۲±۰/۱۱۴	۷۲/۹۵±۱/۲۹
روغنی	۱۶/۲۱۷±۲/۲۹۵	۰/۷۹۷±۰/۰۲۸	۲/۳۸۱±۰/۹۶۱	۱/۱۱۹±۰/۰۴۵	۶۸/۲۳±۲/۱۲

نتایج حاصل از تجزیه واریانس اثر فاکتورهای نوع رقم و سرعت بارگذاری بر نیرو و انرژی بیشینه، چغرمگی و تغییرشکل بیشینه نشان داد که نوع رقم در سطح احتمال ۱٪ بر نیرو و انرژی بیشینه معنی دار بود. همچنین نتایج نشان داد که اثر سرعت بارگذاری بر نیروی بیشینه در سطح احتمال ۱٪ و بر انرژی بیشینه در سطح احتمال ۵٪ معنی دار اما بر تغییرشکل بیشینه و چغرمگی معنی دار نشد (جدول ۲).

جدول ۲- نتایج حاصل از تجزیه واریانس خواص مکانیکی بافت میوه زیتون بر اساس (MS) میانگین مربعات

شاخص ها	درجه آزادی	نیروی بیشینه (نیوتن)	انرژی بیشینه (میلی ژول)	چغرمگی (میلی ژول بر میلی متر مکعب)	تغییرشکل بیشینه (میلی متر)
رقم	۱	۵۱۸۰/۸ **	۲۱۴۲۲/۱ **	۳/۷۵۳ **	۰/۰۰۱۴۱ *
سرعت بارگذاری	۲	۴۴۶/۸ **	۱۶۷۰/۶ *	۰/۲۲۱۱ ^{ns}	۰/۰۰۰۰۵۱ ^{ns}
رقم x سرعت	۲	۱۱۵/۳ ^{ns}	۹۳۸/۱ ^{ns}	۱/۶۶۱۸ *	۰/۰۰۰۵۹ ^{ns}
خطا	۱۲	۳۲/۸	۳۳۶/۷	۰/۰۰۰۲۴۵۴	۰/۰۰۰۱۶
ضریب تغییرات	-	۱۵/۸۵	۱۷/۳۶	۱۹/۲۰	۱۸/۷۸۵۵۷

* در سطح ۵٪ معنی دار است ** در سطح ۱٪ معنی دار است ^{ns} معنی دار نیست

اثر متقابل رقم در سرعت فقط بر تغییرشکل بیشینه در سطح احتمال ۵٪ معنی دار و برای سایر پارامترها معنی دار نشد. کمترین ضریب تغییرات برای نیروی بیشینه (۱۵/۸۵) به دست آمد. نتایج مقایسه میانگین با آزمون (L.S.D) تفاوت معنی داری را در سطح آماری ۵٪ بین ارقام در پارامترهای مکانیکی بدست آمده از آزمون فشاری نشان داد. رقم روغنی در کلیه پارامترهای به دست آمده نسبت به رقم ماری میانگین بیشتری را به خود اختصاص داد. اثر سرعت بارگذاری بر نیرو و انرژی بیشینه در سطح احتمال ۵٪ معنی دار شد و با افزایش سرعت بارگذاری مقادیر میانگین این دو پارامتر افزایش یافت (جدول ۳ و ۴). این رفتار نشان دهنده سختی میوه های زیتون در سرعت های بالاتر است. این نتیجه با نتایج کلیچیکان و گونر در رقم گملیک زیتون که قبلاً به آن اشاره شده است، مطابقت دارد. همچنین با توجه به وابستگی انرژی بیشینه به نیرو و جابه جایی نقطه بیشینه و به علت افزایش نیروی بیشینه در سرعت های بالا و به خاطر نبود تفاوت های قابل توجه بین تغییرشکل های بیشینه در سرعت های مختلف بارگذاری این روند قابل توجیه می باشد. بیشترین مقدار انرژی در سرعت ۷۵ میلی متر بر دقیقه به دست آمد.

جدول ۳- نتایج مقایسه میانگین های عوامل آزمایشی خواص مکانیکی بافت

حاصل از آزمون (L.S.D)

عوامل آزمایشی	نیروی بیشینه (نیوتن)	تغییر شکل بیشینه (میلی متر)	انرژی بیشینه (میلی ژول)	چقرمگی (میلی ژول بر میلی متر مکعب)	سفتی (نیوتن بر میلی متر)
رقم	ماری	۱۵/۳۸۹ b	۳/۱۶۸ b	۰/۰۲۱۹ b	۴/۸۵۶b
	روغنی	۵۱/۳۷۸ a	۴/۱۳۶ a	۰/۰۴۰۷ a	۱۲/۴۲۲a
سرعت بارگذاری (میلی متر بر دقیقه)	۲۵	۲۸/۰۹۹ c	۳/۵۳۴ a	۰/۰۳۳ a	۷/۹۵۱b
	۵۰	۳۸/۶۶۸ b	۳/۷۶۹ a	۰/۰۲۹ a	۱۰/۲۵۹a
	۷۵	۴۱/۴۷۳ a	۳/۹۰۲ a	۰/۰۲۸۳ a	۱۰/۶۲۸a

مقادیر میانگین دارای حروف مشترک، برای هر ویژگی مکانیکی اختلاف معنی داری با یکدیگر ندارند.

جدول ۴- نتایج مقایسه میانگین های عوامل آزمایشی خواص مکانیکی هسته

عوامل آزمایشی	نیروی بیشینه (نیوتن)	انرژی بیشینه (میلی ژول)	چقرمگی (میلی ژول بر میلی متر مکعب)
رقم	ماری	۱۴۰/۳۳۶ b	۰/۱۱۲ b
	روغنی	۳۹۷/۵۹۰ a	۰/۲۴۱ a
سرعت بارگذاری (میلی متر بر دقیقه)	۲۵	۳۰۶/۷۱۴ c	۰/۱۲۸ a
	۵۰	۳۴۳/۱۴۵ b	۰/۱۵۱ a
	۷۵	۳۶۰/۸۹۷ a	۰/۲۲۸ a

مناسب ترین رابطه رگرسیونی بین سرعت بارگذاری و نیرو و انرژی بیشینه بافت با ضریب تبیین بالا در روابط زیر آمده است:

$$F_{\max} = -3.882v^2 + 22.216v + 9.765$$

$$E_{\max} = -6.4035v^2 + 39.648v + 18.894$$

در هر دو رابطه مقدار $R^2 = 1$ می باشد. با توجه به روابط بالا، می توان با استفاده از سرعت بارگذاری، میزان انرژی مصرفی را پیش بینی کرد. این موضوع در فرایند روغن کشی زیتون از اهمیت خاصی برخوردار می باشد.

نتیجه گیری

بررسی نتایج آزمون فشاری و پارامترهای استخراج شده از منحنی نیرو- تغییر شکل نشان داد که رقم روغنی محلی نسبت به رقم ماری دارای مقاومت مکانیکی بالاتری بوده و این خصوصیت علاوه بر اطلاعاتی که برای تفکیک و طبقه بندی ارقام می دهد، وجود تفاوتها در طبیعت مکانیکی میوه های زیتون را نشان داده و ضرورت تحقیقات بیشتر را آشکار می کند. با افزایش سرعت بارگذاری میزان نیرو و انرژی بیشینه بافت و هسته زیتون افزایش یافت. از این موضوع و روابط رگرسیونی ارائه شده می توان با استفاده از سرعت بارگذاری با دقت بالایی میزان انرژی مصرفی را پیش بینی نمود که در فرایند روغن کشی زیتون از اهمیت خاصی برخوردار می باشد.

منابع

۱. بی نام، ۱۳۸۶. آشنایی با زیتون و اصول برداشت و پس از برداشت آن. موسسه استاندارد ایران. شماره ۶۴۱۴.
۲. توکلی هشتجین ت، ۱۳۸۳. مکانیک محصولات کشاورزی (تالیف سیتیکی، ج). انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، ۵۳۰ص.

۳. حزباوی، ع.، ف.، فتاحی، ش. کاظمی، ز. اشرف و س. مینایی، ۱۳۸۷، هیجدمین کنگره ملی علوم و صنایع غذایی، پژوهشکده علوم و صنایع غذایی خراسان.

۴. درویشیان م، ۱۳۷۵. زیتون (ترجمه). انتشارات مرکز آموزش کشاورزی کرج. ۲۸۴ ص.

1. Agar, T., Hess-Pierce, B., Kader, A.1999. Identification of Optimum Preprocessing Storage Conditions to Maintain Quality of Black Ripe Manzanillo Olives. *Postharvest Biology and Technology*. 15:53-64.
2. Akbarnia, E. 2007. Determination and comparison Resistance Pressure Four Olive Varieties Common in Iran. Tehran University. Department of Mechanic's of Agricultural Machinery. (in Farsi).
3. ASAE Standards. 1999. Compression Test of Food Materials of Convex Shape. American Society of Agricultural Engineers. S 368.3.
4. Desouky, I.M., F.Laila Hggag., M.M.M. Abd EL-Migeed., ES. EL-Hady, 2010. Changes in Some Physical and Chemical Fruit Properties During Fruit Development Stage of Some Olive Oil Cultivars. *American-Euroasian. Agric & Environ Sci*, 7(1):12-17
5. Georget, D., Smith, M.R., Waldron, A.C. 2001. Effect of Ripening on the Mechanical Properties of Portuguest and Spanish Varieties of Olive. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. Vol.81.pp 448-454.
6. Ghamari, B., Rajabipour, A., Borgheari, A.M., Sadeghi, H. 2003. Some Physical Properties of Olive. *CSAE/SCGR*, paper No.03-323.
7. Kilickan, A., Guner, M. 2008. Physical Properties and Mechanical Behavior of Olive Fruit's Under Compression Loading. *Journal of food Engineering*, 87: 222-228.
8. Liebanes, M.D., Aragon, J.M.2006. Equilibrium Moisture Isotherms of Two-Phase Olive Oil by-Products: Adsorption Process Thermodynamics. *Journal of Food Engineering*,30: 298-306.
9. Mohsenin, N.N. 1986. *Physical Properties of Plant and Animal Materials*. NewYork: Gordanand Beach Science.
11. Nanos, G.D. Kiritsakis, A.K., Sfakiotakis, E.M. 2002. Preprocessing Storage Conditions for Green Conservolea and Chondrlia table Olives. *Postharvest Biology and Technology*. 25:109-115.
12. Saglam, C., T. Aktas, 2005. Determination of Some Physical Properties and Static Friction Coefficient of Olive. *Journal of agronomy*; Vol. 4: 308-310.
13. Stroshin, R. 1998. *Physical Properties of Agriculture Materials and Food Products*. Department of Agricultural and Biological Engineering Purdue University West Lafayette, Indiana. pp.287.